

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:2. 2006

Förskjuten rösträtt

Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920*, Diss, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm 2005. 246 s. (Summary: Obstacles blocking the right to vote. Voting restrictions in Swedish politics, 1900–1920.)

Med Ebba Berling Åselius' avhandling *Rösträtt med förhinder* fokuseras ett relativt negligerat fenomen i rösträttens utveckling i Sverige, nämligen de rösträttsdiskvalificerande streck som fanns under det första decenniet med allmän rösträtt för män efter 1907 års reformsbeslut. De sammanlagt elva strecken innebar i ett nationellt genomsnitt att ungefär 20 procent av de teoretiskt röstberättigade männen i praktiken inte fick rösta. Incidensen var dock inte jämn över landet. Antalet uteslutna i städerna låg betydligt över genomsnittet och i storstäderna ungefär dubbelt så högt. I motsvarande grad var landsbygden i lägre grad berörd av uteslutningen som dessutom träffade de lägre inkomsterna hårdare än de högre och inkomst hårdare än egendom.

I kapitel 1 preciserar författaren syftet med avhandlingen, nämligen att studera undantagen från den allmänna politiska rösträtten för att därmed kunna fastställa gränserna för det aktiva politiska medborgarskapet och i förlängningen också analysera dätidens politiska maktförhållanden. Framväxten av de olika strecken beskrivs i kapitel 2 genom en analys av de olika rösträttsförslag som under 1900-talets första år ledde till streckens konkretion. En första begränsning var att rösträttsåldern höjdes till 24 år så att tre myndiga årsklasser utestängdes från valen. Höjningen av rösträttsåldern berodde närmast på att den nyinförda längre värnplikten ansågs böra vara ett villkor för rösträtt. De viktigaste diskvalifikationsgrunderna numerärt sett var därefter de så kallade utskyldsstrecken – och det till dem kopplade flyttningsstrecket – samt fattigvårdsstrecket.

Utskyldsstrecken, eller skattebetalningsvillkoren, var delvis nedärva men specificerades till att gälla både statlig och kommunal skatt, det så kallade dubbla utskyldsstrecket. En väljare skulle ha betalat sina skatter tre år före valåret och vid flyttning påvisa detta i den nya bosättningskommunen. Det i tiden populära och av bland andra John Stuart Mill propagerade fattigvårdsstrecket var däremot i Sverige en nyhet som följde på det faktum att inga inkomstvillkor mer gällde för rösträtten.

I kapitel 3 undersöks sedan de olika strecken noggrannare, liksom kritiken mot införandet av dem från särskilt socialdemokraterna men delvis också från liberallerna. Särskilt gällde det utskyldsstrecken där man med tidigare erfarenheter som grund väl kunde beräkna utfallet. Generellt sett innebar strecken att samhällliga

plikter sammankopplades med politiska rättigheter. Samtiden ställde ett krav på att en fullgod medborgare skulle vara ordentlig och klara sin försörjning själv. Strecken var därför delvis sanktioner som skulle uppmuntra individen till att bli oberoende; en konkretisering av den liberala devisen om hjälp till självhjälp. Relativt samstämmigt accepterades vissa minimikrav som giltiga villkor för rösträtten, men det förelåg oenighet om räckvidden för dessa. Politiskt sett var strecken däremot en metod för den politiska högern att begränsa verkningarna av en utvidgad rösträtt.

I kapitlen 4–6 undersöks hur strecken fungerade i praktiken. Här påvisas hur det fastställdes principer för röstlängdens uppställande och för möjligheten att anföra besvär mot en utslutning. Därvid tillkom, som ett svar från socialdemokratiskt håll, en kraftfull mobilisering för att systematisera sådana besvär. Detta skedde genom avskrivning av röstlängderna och uppmaningar till presumtiva väljare att själva agera för att säkerställa sin rösträtt. Därtill gjordes också försök att förmedla skattebetalningar. Kampen för rösträtten blev ett väsentligt led för arbetarepartiet i anpassningen till en utvidgad rösträtt, men resultatet av aktiviteten var klen i de undersökta städerna Norrköping och Stockholm där bara ett par procent av de utslutna hörsammade uppmaningarna.

Berling Åselius presenterar vidare streckens regionala och sociala incidens med utgångspunkt i existerande statistiskt material innan luppen sätts på kritiken mot streckens tillämpning. Denna kritik riktades inte minst mot det nya fattigvårdsstrecket som visade sig vara särskilt svårhanterat eftersom rösträtten blev beroende av bestämmelserna i fattigvårdsförordningen vilken dessutom inte tillämpades enhetligt över riket. Särskilt uppmärksammade vänsterkritiker att tillfälliga sjukvårdskostnader och vård av anhöriga kunde leda till en som det syntes orätmätig röstförlust för en man. Inte minst var det i tiden så aktiva nätverket Fattigvårdsfolket uppmärksam på streckets sociala avigsidor.

Såväl högern som liberalerna spjånade dock emot förändringskrav fram till kriget då liberalerna blev mer benägna till lättnader åtminstone i streckens incidens. Denna uppmjukning följdes dock snart av en radikalare lösning på streckproblemen genom den snabba demokratiseringen efter kriget, då de kvantitativt mest betydande strecken helt avskaffades för den politiska rösträtten. Därmed förföll också en svårighet som diskuteras i kapitel 7, nämligen att samordna en kvinnlig rösträtt med diskvalifikationsstrecken vilket livligt debatterats under 1910-talet. Det hade då framkommit att den gifta kvinnans begränsade myndighet inom äktenskapet juridiskt sett inte behövde betraktas som ett hinder för rösträtten så som var fallet med rättsligt omyndigförklarade vuxna män. Där emot förelåg ingen politisk vilja hos dåtidens liberaler att låta hustruns rösträtt vara fullständigt oberoende av makens. Även i detta fall förföll problemet med demokratiseringsbesluten 1918.

I ett avslutande åttonde kapitel noterar Ebba Berling Åselius sammanfattande

att de svenska rösträttsstrecken inte var unika utan sammanföll med en i Europa generell position mellan den tidigare censusrösträtten och våra dagars ovillkorade rösträtt. Särprägel för Sverige var däremot mängden av streck och dessas stränga incidens. Rösträttsreformen 1907 medförde därför inte så stora förändringar i städernas väljarkår men däremot på landsbygden, där inkomststrecket tidigare slagit hårt men skattestrecken var av mindre vikt. De nya strecken ingick som en del i en process där det så viktiga oberoendet förflyttades till att mer gälla uppfyllandet av medborgerliga plikter än att, som tidigare varit fallet, grundas på förmögenhet. I denna process användes då naturligtvis dessa i sig brett accepterade villkor medvetet som maktpolitiska instrument av partier, intresseorganisationer och regeringar.

Källkritik

Ebba Berling Åselius presenterar med sin avhandling inte bara ett tidigare negligerat ämne i svensk historieskrivning utan hon gör det också gediget. Grundligt följer hon spåren efter dessa rösträttsvillkor i samtida debatter och historiska verk. Hon kronologiserar och klassificerar dem för att i slutändan också utvärdera dem i ett nationellt tidsligt och ett europeiskt rumsligt sammanhang. I allmänhet är texten därtill pregnant och bara på ett fåtal ställen kan kritik riktas mot alltför utförliga avsnitt, nämligen i behandlingen av värnpliktsstreckets (s 75–80), där retoriken kortare kunnat sammanfattas, och den kvinnliga rösträtten (s 165–175), där författaren lite väl grundligt plöjer upp den nyare feministiska litteraturen om rösträtten.

Kritiken mot denna mångordighet uppvägs i hög grad av att flera delar av framställningen framför ny kunskap eller systematiserar tidigare spridda rön. Det gäller, för det första, fattigvårdsstreckets där författaren tvingats strukturera ett synnerligen knivigt problem och därtill på ett utmärkt sätt gjort det begripligt för läsaren. Det gäller, för det andra, kapitel 4 om röstlängdens uppställande och socialdemokratiska försök att lindra verkningarna av skattestrecken. Det gäller dessutom, för det tredje, avsnittet om den gifta kvinnans tänkta rösträtt i ett strecksystem. Dessutom skall det, för det fjärde, poängteras att akribin är invändningsfri i avhandlingen.

Det utmärkta spårsinnet genererar emellertid också vissa problem i framställningen. Således tenderar författaren att förbise den historiografiska dimensionen i det att hon sammanför litteratur från vitt skilda tider och tankeskolor. Så anförs till exempel (s 21) Nils Elvander med sin bok om Harald Hjärne som en auktoritet för teorier om konservatism och rösträtt trots att boken är relativt tendentiös i sin strävan att göra Hjärne till en konservativ förebild under den tidiga efterkrigstiden. Vidare får Knut Wicksell (s 61f) vara källan för en presentation av skattestystemet. Till detta var han förvisso synnerligen kapabel, men det citerade verket är snarast en politisk pamflett där särskilt huvudstadens förhållanden kom till

uttryck. Vidare får Staffan Runestams i sig utmärkta avhandling om den moderata förstakammarhögern kanske väl mycket styra framställningen av högern och rösträttspolitiken på grund av att denna bok i alla fall kortfattat behandlar strecken. Andrakammarhögens schatteringar kunde ha krävt en tydligare målning genom referenser till litteratur som råkat negligera strecken. Som Berling Åselius noterar var det ju högern som bestämde tempot i rösträttens utveckling.

Det är också på några ställen lite oklart om avhandlingsförfattaren använder citat ur samtida debatter som källor för verklighetsbeskrivningar eller som tendentiösa politiska inlagor. Således redovisas till exempel Carl Lindhagens (s 72) och Olof Olssons (s 152) uppfattningar om att strecken drabbade den fattigare delen av befolkningen därför att skatterna var för betungande. Om riktigheten av det första ledet i denna mening råder inget tvivel men det andra ledet, om skatternas tyngd, var ett favoritargument för kritiker av strecken vilket inte helt videras i avhandlingen. I avslutningskapitlet (s 199) glider Ebba Berling Åselius också lite lätt över frågan med ett uttalande om att rösträtsreformen 1907 fortsatt utestängde de lägre klasserna från inflytande i större omfattning än de högre klasserna. Frågan är om det inte mer skulle betonats hur fördelningen av inflytande bland dessa fattigare grupper effektivt påverkades av strecken mindre som vaga socioekonomiska klasser än som politiska klasser. Kanske borde Berling Åselius klarare ha förankrat de begrepp hon använder för studien.

Begreppsförankring

Lite skämtsamt kan man säga att Ebba Berling Åselius följer en Stockholmsmodell för begreppsbyggnaden i sin avhandling, i alla fall om man sammanför avhandlingar under senare år till en grupp. Medborgarbegreppet används flitigt och den temporala jämförelsepunkten är kriterierna för den socialdemokratiskt definierade välfärdsstat som växte fram efter andra världskriget. När byråkrater och intellektuella i maktens centrum, huvudstaden, attackerade oegentlighet och efterblivenhet i samhället blir de i dessa studier moderata, sociala eller progressiva, men däremot inte nationella. Åtminstone föreliggande avhandling hade kanske tjänat på en kontroll av teorier om nationalisering genom valförfattningar, och på en betoning av att den senare svenska modellen var en produkt av en svensk nationalisering.

Ett nyckelbegrepp för Ebba Berling Åselius är normer, eller att valsystemet var en del av en statlig styrning som skulle utmynna i ett visst beteende hos medborgarna. Denna riktiga men något vaga hänvisning till historiska aktörers handlingsmotiv hade kanske bättre begreppsliggjorts som en politisk nationalisering. Med rösträttsvillkoren upprättades instrument för att på nationell nivå individualisera, homogenisera och precisera den politiskt myndige medborgaren. Denne abstrakte (det var ju en man) individ skulle sedan konkretiseras i röstlängden som därmed till delar kom att bryta mot andra gränsdragningar i dåtidens samhälle,

såsom klassgränser, regionala egenheter eller traditionella politiska bindningar. Preciserandet kunde också generera tidigare förbisedda problem, såsom till exempel blev fallet när fattigvårdsstrecket infördes. Föreliggande avhandling behandlar detta ur ett tydligt centrumperspektiv men tycks föredra begreppet social framför begreppet nationalisering, trots att materialet snarast uppmonstrar till att utmejsla de klassiska kriterierna för nationella reformvänner i upplysningens anda i förhållande till tredskande traditionalister eller radikala förnyare.

Likaledes förblir avhandlingsförfattaren vid ett mycket vagt socialt klassbegrepp trots att strecken mycket tydligt pekar mot relevansen av ett politiskt klassbegrepp snarare än ett socioekonomiskt sådant. Även här tenderar avhandlingen att följa en Stockholmsmodell där man gärna talar om klasser men sällan möter Karl Marx, Vilfredo Pareto, Max Weber eller E P Thompson som teoretiska inspiratörer. Även i detta fall hade kanske Ebba Berling Åselius tjänat på en kortare diskussion om klasser som subjekt eller objekt.

Rösträttsreformen 1907 skapade framför allt fattiga landsbygdsväljare bland samhällets mindre bemedlade men dessa medförde ingen arbetarklassmobilisering i politiken trots att socialdemokraterna noterade nytillskotten och med ett uppdaterat jordbruksprogram sökte en effektiv agitation för dessa nya väljargrupper. Strecken skapade därför politiska klasser som delvis avvek från de sociala därför att välstånd och skattebetalning inte nödvändigtvis gick hand i hand, därför att skillnaderna mellan urbana och rurala områden var politiskt väsentliga och därför att ett sammanfall mellan sociala och politiska klasser var en ideologisk målsättning snarare än en realitet. Här borde Ebba Berling Åselius klarare ha förankrat sitt klassbegrepp teoretiskt och inte nöjt sig med socialstatistik och politisk retorik.

En tredje begreppslig egenhet med avhandlingen är positioneringen av ett liberalt alternativ mellan högern och den socialdemokratiska vänstern utan att läsaren blir riktigt klar över det specifika med liberalerna. Till oklarheterna bidrar att liberalernas position av författaren bestäms med hänvisning till uttalanden om sociala hänsyn (t ex s 163 om fattigvårdsstrecket). Sådana uttalanden tenderade dock att följa tidsbundna politiska strategier för det liberala partiet, som var en rätt heterogen samling som förenades i en kamp om makten. Möjligen har Ebba Berling Åselius i detta fall alltför lättvindigt accepterat en tendentiös historiskrivning som sedan den allmänna rösträttens införande tyngts av oket att beskriva ett före detta vänsterparti utan riktig vilja till att bli antingen ett socialt högerparti, kristet ståndsparti eller ett principiöst mellanparti. Denna förändring blev akut för mellankrigstidens liberaler medan däremot tiden före 1919 – och drömmen om en progressiv lib-lab-koalition – har blivit ett fortsatt kärt tema för särskilt Stockholmshistoriker som riktat in sig på politikens mjukare, sociala frågor utan att så mycket gräva efter de hårdare ekonomiska spörsmålen i de politiska principernas källare. En tydligare positionering av en principiell liberal

målsättning hade kunnat öka förklaringspotentialen i avhandlingen för ett tema där det i förlängningen inte minst handlade om förutsättningarna för ekonomisk omfördelning genom politiska beslut.

Avslutning

Trots undertecknads invändningar mot disposition, teori och metod i Ebba Berling Åselius' avhandling skall det betonas att slutomdömet är att undersökningen är välgjord. De olika strecken analyseras noggrant vad gäller såväl historisk bakgrund och normativ relevans som politiska effekter. Författaren lyckas därvid att förklara strecksystemets logik vilket utgör en nödvändig bakgrund till en förståelse av hur dessa streck utvärderades i politiken och, i sällsynta fall, i historieskrivningen. Det är en synnerligen god insats för ett så komplicerat avhandlingsämne.

Lars I Andersson *

* Fakultetsopponent